

azzal, hogy az ezen franzakcióról a vagyonbecslési kimutatásokkal, valamint ezen új községi intézmény szervezeti szabályzatával és jövő működési programjával együtt tegyen részletes jelentést.”

1916. VIII. 12-től a megüresedett Központi Tejcsernok Szövetkezet szerepét – a szövetkezet jogutódjaként – a Központi Tejcsernok Részvénytársaság vette át.

Várhidy Imre

A ceglédi Györffy István táj- és népkutató csoport

A hazánkban működő honismereti szakkörök elődeit megtalálhatjuk a két háború közötti középiskolákban. A következőkben a M. Királyi Állami Ceglédi Kossuth Gimnázium önképzőkörének néprajzi szakosztálya, valamint a Gimnázium Györffy István táj- és népkutató csoportja emlékét idézem föl.

Az önképzőköri néprajzi szakosztály spontán alakulás volt. Szándéka azonban eltért napjaink szakköreinek célkitűzéseitől, mert nem a helyi hagyományokat és társadalmi kérdéseket tanulmányozta, hanem az ország távoli vidékeinek népeivel igyekezett megismerkedni. Kéthetes utakon tanulmányozták a kiszemelt területet és feljegyezték az úti tapasztalatokat. 1937 nyarán például kéthetes tanulmányúton vettek részt Tolnában és Baranyában, Kodolányi János végveszélyt kiáltó írásai nyomán az egykezű falukba való bepillantás céljából. A maguk szemével látták az ormánsági magyarság talajvesztését, a magyarság fogyatkozását, megfigyelték a nemzetiségekkel való együttműködését és a nemzetiségek gazdasági térhódítását. Az új tanévben, 1937–38-ban versenydolgozatot írtak a Tolna–baranyai táborozásról, majd szervezni kezdték a következő nyári kirándulásukat. „De ez már csak terv maradt, mert az év folyamán központi rendelettel megszüntették a szakosztályt: a középiskolában addig szokatlan munka aggodalmat keltett.”

A ceglédi gimnázium második „honismereti szakköre” már közelebb volt napjaink célkitűzéseiseihez, a helyi hagyományok és a szülőváros jobb megismerését vették tervbe. Amíg ez a csoport élt, eredménnyel működött.

Mint ismeretes, 1938-ban megalakult az Országos Táj- és Népkutató Intézet, s ennek nyomán a közoktatási miniszter minden magyar középiskolában követelezővé tette a *táj- és népkutató diákcsoportok* létesítését, hogy a tanulót „már zsenge korában megismertesse az élet ezernyi küzdelmével, a magyar földdel és a magyar néppel, közvetlen szemlélet és érintkezés után. A népet, annak erőnyeit és hibáit egyaránt ismerő, szükségéit látó, magukat vele egynek érző felelős vezetők nevelése, a táj- és népkutatás magasabb, eszményi célja. Ez nem korhangulat, nem divat és nem társadalmi hóbort. Ez a magyarság megmaradásának, a jövőnek egyetlen útja.”

A ceglédi csoport nem tudott szabadulni Lengyel Albert vezető tanár szuggesztív hatásától, még mindig a más tájak bebarangolását tartották fontosnak. 1940 nyarán két hetet töltöttek a Székelyföldön, részletes beszámolóikat az 1940–41-es iskolai évkönyvben közzölték. Az Országos Táj- és Népkutató Intézet azonban visszatérítette a ceglédiek figyelmét a szűkebb környezetre, pályázatot hirdetett a helyi hagyományok följűjtésére. Sikerük volt, a munkaközösségek versenyében elnyerték az országos második díjat, két egyéni pályázó jutalmat kapott és hatan pedig dicséretben részesültek.

A csoportvezető tanár 1941-ben Pais Károly lett, aki a feladatokat, korunkra is érvényesen így fogalmazta meg: „Gyűjteni kell a területeken, ahol a pusztító idő és a változó viszonyok a legfrisebb ütemet követelik. Meg kell örökíteni, fel kell jegyezni azt, ami ma még érzékelhető valóság, holnap talán már csak a múlt elmosódó emléke lesz, vagy elvész nyomtalanul.” Serkentésére kiváló eredménnyel zárult a tanév, balladákat gyűjtöttek és népdalokat, melyek közül néhányat az értesítőben nyomtatattak. Nyújtó Ferenc 5 balladával, Csapó István 3 népdallal, Füle Lajos 15 népdallal szerepelt. Rendkívül értékesek alapvető következtetéseikkel a ceglédi kopjafás temetők síremlékeinek fényképes és rajzos feldolgozásai Imecs József, Zsengellér Ferenc, Csapó István, Páskán László, Szüle Endre, Wetsik József, Kernács György és E. Kovács József által. (13 fénykép és 69 kopjafarajz.) Hadd idézzem Ujhelyi János hetedikes diák megfigyeléseit: A temetőkben levő kopjafákat, alkotórészeiket véve alapul, mintegy tizenkét csoportba lehet osztani, mely csoportokon belül még külön alcsoportokat is meg lehet különböztetni. A ceglédi kopjafák díszítőelemei az utolsó száz év alatt teljesen elvesztették szimbolizálóképességüket.

¹ Pais Károly: Táj- és népkutatás. Ceglédi M. Kir. Állami Kossuth Gimnázium 1941–42. tanévi értesítője. Cegléd, 1942. 8–24. old.

Tekintet nélkül arra, hogy eredetileg mit jelképeztek az illető elemek, az utóbbi kor kopjafaragói csak arra ügyeltek, hogy kopjafáik minél díszesebbek, szebbek legyenek, a díszítőelemeket úgy alkalmazták, ahogy éppen nekik tetszett. – A székelyföldi temetőkből pontosan tudjuk, hogy melyik sírban nyugszik pap, gyermek, asszony vagy férfi, anélkül, hogy a név rajta lenne a kopjafán, ellenben a ceglédi temetőkből, ha meg nem mondják, magától ugyan rá nem jön az illető.

A legáltalánosabb ceglédi díszítőelem a csillag, mely kétféleképpen is előfordul: mint kétdimenziós és mint háromdimenziós test. Ez szinte elmaradhatatlan. Van olyan kopjafa, amelyen gyöngyszerűen több csillag következik egymás után. A csillag általában befejező motívum, de befejező a korona és a tulipán is a csúcson. Gyakori az urna, lámpa, kehely, pajzs, a fésző bimbó és a gömb. Külön említést érdemel a talpával összefordított kehelyforma.

A ceglédi kopjafák nemcsak szimbolizálóképességüket veszítették el, hanem kálvinista jellegüket is. Az újvárosi katolikus temetőben van egy fából faragott díszes kereszt, amelyik kopjafa-díszítőelemekkel van faragva. Még festési nyomok is megfigyelhetők rajta”.

Ez az újvárosi katolikus sírjel akkor nagy feltűnést keltett és Baltigh Előd hetedikes diákok gondos leírására készítette: „Ez a kopjafa unikum. Tulajdonképpen nem is kopjafa, hanem kopjafamotívumokkal kifaragott kereszt. A keresztfa faragott szára az alsó részbe van illesztve. Ez fölött nyúlik a kopjafarész. A kezdő forma négyzetes test. Egy hajlott, formája után edényhez hasonló test látszik, mely középső részén csíkozva van. Ezután a kopjafa teljesen elvékonyodik és kopjacsúccsal fejeződik be.”

Pais tanár úr látnoki szavai beváltak, még negyven év sem telt el feladatainak kitűzése óta, nyomtalanul eltűnt Ceglédről a kocsi, az eke és a járom. Új, gépi eszközök vették át szerepüket, s az ifjúság már nem lát sallangos szerszámú lovakkal port verő parasztkocsit és ha éppen a határban jár, ott traktorok szántanak. A vidékről kipusztultak az utolsó jármos ökrök, a jármokat eltűzelték, a legjobb esetben gyűjteménybe kerültek. Néhány idős parasztember még el tudná mondani emlékezetből részeik nevét, ám mi olvassuk csak a hetedikes Csapó István remek leírását, 1942-ből.

A kocsi részei: *Rúd*, rajta a pápaszem vagy vasalás. *Tartólánc*. *Rúdszárny*, ennek végén a simej vagy jufa. *Förhész*. Két förhész van: első és hátsó förhész. Az elsőn van a két hámfá. A förhész végén vannak két oldalról az első csatlások. *Tengő* (tengely) faréze: anstok, öt cuppánt, fergettyű, derékszög, nyújtószárny, nyújtó. *Az oldal részei*: dorongok, a felső dorongokon a löcsgúzsok, címerszög, sarogjatartók. *Alsővény*, alatta a förhész (hátsó), a förhész két végén a hátsó csatlások vagy pedig lépcső, kissarogja. *Négy rakoncszög*. A kerék részei: tizenkét küllő, hat talpfa, ráf, kerékagy, két agykarika, puska. A *löcs* részei: tézslí, tiszliszög vagy vakszög, tulipánszög vagy kerékszög. Az eke részei: eketaliga ezen koszorú a vánkussal. A vánkuson nyugszik a vezérrúd. Göröndő, ekefej a kormánylemezekkel, eketalp, csúszó, kődökcsavar, csoroszja, ekeszarva, üstöketartó, húzóláncok, az egyik láncon a lakat.

A járom részei: fejfa, rajta két vánkus, két bélfá, alfa, vagy álfa bélfaszögek, járomszögek.”¹

Az országban ma ezer honismereti szakkör működik, zömmel az általános és középiskolákban. Ceglédre szólva szomorú a helyzet, a negyvenezer lakosú város általános és középiskoláiban nincsen honismereti szakkör, kivéve a lelkes, jól szervezett iparitanuló-intézetit.

Hidvégi Lajos

Hornyák László rajza